

Шевченко відхилив» [1, 334], – зауважуємо їх й у творі «До Основ'яненка», окремий концепт і в поемі «Гайдамаки»...

Вірив і поважав літературне чуття П. Куліша, вірив йому як людині, хоч знав, що сам автор критичних зауважень критики в свій бік не сприймає. Певно, не зміг би – внаслідок своєї довіри й поваги – вчинити так, як Пантелеймон Олелькович: після Шевченкової смерті, після сповненого високого почуття «Слова над гробом Шевченка», оцінки Т. Шевченка в праці «Простонародность в украинской словесности» (1862), – поемою «Куліш у пеклі» (написана 1890 р.) відмовитись од своїх справедливих зауваг про значення Шевченкової творчості, від свого розуміння потужності творчості поета, від свого переконання що Шевченкова творчість і його життя промовлятимуть за Україну завжди.

Та якщо не забігати думкою далі хронологічних рамок 25 липня 1846 р., коли був написаний цей лист П. Куліша до Т. Шевченка, – належить визнати, що автор листа конгеніальний Шевченкові в якості літературознавця, оскільки пізнав у Шевченкових творах ті якості, що промовлятимуть не тільки до його часу, а, належачи всій Україні, промовлятимуть за неї вівки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Куліш П.* До Тараса Шевченка. – С. 23. / П. Куліш. Повне зібрання творів. Листи. Т. I. – К.: Критика, 2005. – 646 с.; 2. *Федорук О.* Коментарі. – С. 329-587. / П. Куліш. Повне зібрання творів. Листи. Т. I. – К.: Критика, 2005. – 646 с.; 3. *Шубравський В.* Куліш Пантелеймон Олександрович. – С. 334-335. / Шевченківський словник. У 2-х томах. Т. I. – К.: Головна редакція УРЕ, 1978. – 415 с.

Іваненко І.М., Львова К. (Київ, Україна)

Зародження проблеми "комплексу Пилата" у новозавітніх апокрифах (на матеріалі "Никодимового Євангеліє", "Страстей Ісуса Христа", "Послання Пилата до Тиверія Кесаря", "Прихід Марти і Марії сестер Лазаревих до Риму і uzдоровлення кесаря Тиберія" та середньовічних легенд і переказів)

У статті досліджено зародження проблеми "комплексу Пилата" на матеріалі новозавітніх апокрифів. Зроблено огляд ключових апокрифічних сюжетів. Виявлено відмінності між західноєвропейськими і східними інтерпретаціями.

Ключові слова: "комплекс Пилата", новозавітні апокрифи, середньвічні легенди і перекази.

В статье исследовано зарождение проблемы "комплекса Пилата" на материале новозаветных апокрифов. Выполнен обзор ключевых апокрифических сюжетов. Указаны отличия между западноевропейскими и восточными интерпретациями.

Ключевые слова: "комплекс Пилата", новозаветные апокрифы, средневековые легенды и сказания.

The article observes the conception of the problem "Pilate complex", based on the New Testament apocryphas. The review of the main apocryphas plots is performed. The main differences between west Europe and east Europe interpretations are discovered.

Key words: "Pilate complex", New Testament apocryphas, the medieval legends and tales.

Два тисячоліття людство намагається зрозуміти істини, закладені у християнському віровченні, бо потребує опертя на Ідеал, Абсолют, Вічне. Очевидно, з цією метою з'являються численні філософські системи, створюються різнопланові мистецькі твори, виникають нові християнські спільноти тощо. Але чи стаємо ми ближче до Бога? Чи розуміємо найголовніше? Чи поводимо себе відповідно до Христових заповідей? Кожна культурно-історична епоха, що належить до одного з двох типів світобачення і періодично повторюється в усіх сферах духовного життя народу, пропонує свій комплекс сакральних, аксіологічних, гносеологічних, естетичних засад, чинників і пріоритетів. "Немає нічого нового під сонцем!" – сказав Проповідник Еклезіаст, і тому не треба дивуватися, що вивчаючи духовні здобутки тисячоліть і століть, ми з подивом помічаємо схожі думки, образи, акценти в літературних текстах середньовіччя, бароко, романтизму, модерністської доби тощо. Одним із таких важливих мостів, що об'єднують віддалені в часі епохи і стилі, можна з упевненістю назвати Святе Письмо, зокрема Новий Завіт, образи якого завжди були відкриті для різних інтерпретацій, починаючи з апокрифічних, тобто, неканонічних текстів.

Проблема Пилата з самого початку виявилася невід'ємною складовою важливого питання: хто ж насправді винен в засудженні сина Божого? Загалом для більшості вірян роль римського прокуратора Іудеї закінчувалася суто канонічними рамками, точніше, лише затвердженням вироку Синедріону та моментом розп'яття, описаним у текстах євангелістів. Подальша ж доля Пилата після засудження Христа здебільшого не цікавила митців попередніх епох, однак, звісно, природа боїться будь-якої порожнечі. Відсутність у Біблії фактів про смерть Пилата дала поштовх до створення численних переспівів і тлумачень Біблії в апокрифах і легендах та інших фольклорних жанрах в епоху Середньовіччя.

Сюжетне розмаїття середньовічних легенд та апокрифічних текстів про Понтія Пилата, як анонімних, так і авторських, доводять факт контакту східної християнської традиції із західною, який відбувався ще до розколу християнства 1054р., про що свідчать неоднакові версії фіналу одного й того ж твору в різних народів світу, точніше, в його перекладах. Умовно сформувалося два види інтерпретацій новозавітних розповідей про земного суддю Христа: західноєвропейський та східний, однак орієнтиром є не тільки територіальна ознака – ключовий момент полягає у засудженні або

виправданні Пилата. Широкий діапазон інтерпретацій образу Понтія Пилата, як співчутливі, так і негативні характеристики його постаті, що простежуються від апокрифів до сучасних текстів, свідчить про “складну семантичну структуру євангельської колізії” [1, 219], розмірковуючи над якою, людство перевіряє і себе на розуміння Божих заповідей, християнського гуманізму і милосердя, вибудовує свої моральні цінності.

Саме в часи раннього середньовіччя утверджується умовний поділ неканонічних текстів про Пилата за типами еволюції образу, які корелюються із традиціями західного і східного «крил» християнського віровчення. Як відомо, на території Західної Європи всупереч багатьом біблійним переспівам, де Пилат постає страшним злочинцем, що «умив руки», віддавши Христа на страту, у фольклорній скарбниці народів існують чимало ідентичних провансальських та іспанських легенд, що дещо «пом'якшують» вину Пилата і широко використовуються у багатьох пізніших інтерпретаціях. Звернемо увагу на провансальські міфи про святого Маріноса, про воскресіння Лазарем Понтія Пилата. Інформація про те, що прокуратор «увірував у Бога, якого розп'яв», знаходимо у багатьох народних оповідях, більш притаманних східнохристиянському типові, про який мова піде про далі. Інший тип, породжений середньовічною нетерпимою позицією церкви західного обряду (згадати хоча б хрестові походи та святу Інквізицію), теологи якої не могли змиритися із тим, що в Євангелії залишилася безкарною людина, котра віддала Христа катам на муки. У цьому контексті згадується чимало текстів, присвячених так званому «вічному життю» у муках Пилата, сповнених зневаги, а часом і палкої ненависті до тодішнього римського прокуратора Іудеї і прагнуть перш за все показати страшну розплату за боягузтво, що спіткала Пилата після винесення вироку Ісусові.

У даному контексті варто звернутись й до народних вірувань про упирів, душі яких після смерті не можуть заспокоїтися, прокльони на кшталт: «а не зогнив бис у землі!» та оповідки серед простого люду про Пилата, коріння яких сягає ще часів раннього Середньовіччя: «За Пилата кажут, що його по смерті землі не приймила. Доки жив, то від нього втікали всі люде. А як умер, то го закопали в землю, але на другий день землі вивергла тіло на верх. Хотіли го спалити, але огонь не ймав сі тіла. Вергли го в воду – не тонуло. Завйизали в міх і навйизали каміньи – то міх з каміном лишив сі в воді, а тіло виплило гет і запаскудило, так що всі риби виздыхали. Тогди вергли тіло в море, та й воно плаває й до тепер, не гние і не тоне» [2, 460]. Загалом подібні розповіді про «вічне життя» Пилата, яких можна зустріти сотні або й тисячі в історії світової літератури, побудовані на архаїчних віруваннях стародавніх ізраїльтян. У цього народу, як і в більшості сусідніх, бути позбавленим поховання вважалось страшним нещастям. Це згодом трансформувалася в одну з найжахливіших кар уже в християнстві, якими біблійні пророки погрожували великим грішникам. Мотив неприйняття лиходіїв землею отримує різноманітні експлікації у віруваннях багатьох,

навіть не надто культурно споріднених народів, з часом «пробивши собі дорогу в пам'ятки літургійного письменства – Евхологіони та Требники.» [5, 250], а також у різноманітні народні вірування та прикмети.

Говорячи про умовний поділ на західний та східнохристиянський типи варіацій на тему Пилата, про різні бачення цього персонажу, схилиємося до думки, що зумовлені вони часто особливостями національних світоглядів. Дивовижним є той факт, що на християнському Сході ненависть до Пилата, зникає значно швидше, ніж у Західній Європі, століття витирають, пом'якшують вину прокуратора. Пилат, що покаявся і звернувся до християнства, стає невичерпним джерелом для сотень сюжетів новозавітних апокрифів, як у західному релігійному середовищі, так і у східному (візантійському). Також відомі версії, які постали ще до церковного розколу 1054 року. Таким чином, відбувається перехід до художнього переосмислення теми наслідків гріха Пилата. Він стає героєм як неканонічних апокрифічних текстів, так і різноманітних народних містерій.

Новим етапом у розповсюдженні апокрифічних Євангелій в давньоукраїнському письменстві став «наступ» західного впливу на культуру і літературу зокрема. Саме тоді, в XVII ст. старіші літературні пам'ятки замінюються новими, що є перекладами із німецької, польської, та інших мов [6, 401]. Ці нові твори, основа яких часто виявлялася спільною з давнішими, візантійськими, текстами, загалом присвячувалися тим самим темам та сюжетам, що розроблялися на теренах Київської Русі. До цієї категорії пам'яток належить текст «Страстей Ісуса Христа», що був перекладений із польської мови і витоком якого є «Никодимове Євангеліє», нехай і в дещо переробленому вигляді. Новозавітний апокриф «Послання Пилата до Тиверія Кесаря» та близький йому за змістом «Прихід Марти і Марії сестер Лазаревих [...] до Риму і uzдоровлення кесаря Тиберія» є частиною сказання про смерть Спасителя, що, як правило, приписується Никодимові.

Никодимове Євангеліє висловлює точку зору, яку пізніше запропонують митці XX ст.: Пилат – не головний винуватець трагедії на Голгофі. У цих текстах простежується бажання перекласти всю провину на натовп іудеїв, що й підтверджує лист Пилата у «град римський» кесарю, щоб той «не вірив брехні іудеїв» [6, 829]. Понтій Пилат з Никодимового Євангелія постає тут справедливим рабом своєї вірності «законові». Можливо, він просто опинився у хисткому човні посеред розбуханої стихії юрби у «ненависному прокураторові місті» Єрусалимі і не зміг встояти від страху перед якимись дрібними інтригами, і зморений ними не зміг розгледіти те найважливіше, що шукав все життя.

Заслугове уваги ще один із апокрифічних текстів цієї доби, де розповідається про прихід Марти та Марії, сестер Лазара до Тиберія, якого ті виліковують від «жахливого струпу». Останній же (кесар) засуджує Пилата до страти, за одною із версій, за нечувану жорстокість римського намісника. Але в останні миттєвості життя Понтій спокутує свій гріх, й одразу після страти янголи забирають його голову на Небеса [6, 401]. Отже, цій легенді

також бачимо запізніле каяття, яке прочитується і в набагато «молодших» вже вище згаданих творах, де «Пилат увірував у Бога, якого розп'яв».

Загалом, багато ранньохристиянських авторів стверджували, що Пилат став християнином, але повірив в Ісуса, як вважали більшість, не в останні хвилини земного життя, а значно раніше, ще до розп'яття на Голгофі. Йдеться про напис на дошці, прикріплений до хреста, зроблений за наказом Пилата: «Ісус з Назарета, Цар Іудейський». Відомо, що прокуратор не послухав первосвящеників, які вимагали: «не пиши Цар Іудейський», бо Він говорив «Я Цар Іудейський», а Пилат відповів їм так: «що написав, те написав». На цій підставі ще на початку нової християнської ери книжники вирішили, що Понтій Пилат дійсно вважав Христа Царем Іудейським, тобто був наверненим до християнської віри.

Цікавим є те, що Ефіопська православна церква навіть канонізувала Пилата (день святих Пилата і Прокули вірні Ефіопської православної церкви святкують 25 червня), що був оголошений мучеником, який помер за віру, а також і його дружину – Прокулу, ім'я якої стало відомим із низки списків Євангелія від Никодима. Цей твір мав значний вплив на формування християнської культури на південнослов'янських землях, на території Київської Русі. Прокулу ж почали ототожнювати з християнкою-римлянкою Клавдією, про яку згадано в одному з послань апостола Павла, звідки і, як наслідок, виникнення подвійного імені – Клавдія Прокула, хоча немає беззастережних фактів щодо її життя, а тим більше, її пізнішого навернення до християнства.

Третя частина повісті «Страсті Христові» представлена фантастичною пригодницькою повістю про Понтія Пилата, в якій розповідається «О породженні Пилатовем». Так, ідучи за змістом, батьком Пилата був якийсь король Атус та красуня-дочка мірошника на ім'я Пила, що народила дитинча, яке наречене було Пила-тусом, від імен батька і матері. Пилат, за змістом твору, постає неймовірно жорстоким і хитрим. Врешті-решт фіналом легенди є засудження Тиберієм Пилата до смерті. Однак герой, зачувши імператорський вирок, покінчив життя самогубством, люди ж викинули його тіло, яке не приймала земля, до річки.

Не може залишити байдужими репліка Пилата, задокументована в Біблії: «Що є Істина?» У багатьох джерелах, особливо доби раннього християнства, ця відома фраза, що різко обриває діалог Христа із своїм суддею, трактується як вияв утомленого цинізму: «Чи ж не знаємо ми обидва, що істина – лише умовний термін, за яким ховається порожнеча?», або ж небажання продовжувати бесіду, що вже набридла. Але більшість митців нереалістичного спрямування відкидають подібну ідею, притаманну головним чином, ранньохристиянському «догматичному» типу текстів, де Пилат постає нечуваним жорстоким намісником і фактично вбивцею Ісуса Христа, жадливим грішником, якого не приймає земля. Очевидно, що в цьому риторичному питанні, поставленому кожній людині, відбита історія життя самого прокуратора Іудеї, його фатум.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антофійчук В. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття. / В. Антофійчук. – Чернівці : Рута, 2001. – 335 с.;
2. Бердяев Н. Новое средневековье // Философия творчества, культуры и искусства / Н.Бердяев: У 2 т. – М. : Искусство, 1994. – Т.1. – С. 406-485;
3. Бердяев Н. Самопознание. / Н.Бердяев - М., 1990. – 148 с.;
4. Литературная энциклопедия терминов и понятий /глав. ред. А.Н. Николюкин.- М. : НПК «Интелвак». – 2001. – 1598 с.;
5. Мельник Я. Иван Франко й Biblia Аросуґра / Я.Мельник – Л. : В-во Українського католицького університету, 2006. – 512 с.;
6. Мильков В.В. Древнерусские апокрифы / В.В. Мильков – Спб. : Из-во РХГИ, 1999. – 896 с.;
7. Пелешенко Ю. Основні проблеми дослідження української літератури епохи Середньовіччя / Ю. Пелешенко // Проблеми розвитку родів і жанрів в українській літературі: Збірник наукових праць /відповід. ред.-упоряд.М.Я. Вишняк. – Сімферополь : Світ, 2009. – С.107-128;
8. Рассел Б. Історія західної філософії. / Б.Рассел. – К. : Основи, 1995. – С.632;
9. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. – Т. П: Апокрифи новозавітні. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 532 с.

Кость С.С. (Львів, Україна)

Карел Зап про польську літературу (за публікаціями журналу «Časopis českého muzea»)

У статті проаналізовано публікації Карела Запа про польську літературу у чеському журналі «Časopis českého muzea». Автор доводить, що Карел Зап ґрунтовно досліджував польський літературний процес від епохи Відродження до середини ХІХ ст. Знайомив чеських читачів із творчістю польських письменників, а також із змістом польських періодичних видань, що стосувалися питань історії, культури, народознавства.

Ключові слова: Польська література, Карел Зап, українсько-польські взаємини, Іван Франко.

В статті проаналізовані публікації Карела Запа о польской литературе в чешском журнале «Časopis českého muzea». Автор доказывает, что Карел Зап обстоятельно исследовал польский литературный процесс от эпохи Возрождения до середины ХІХ в. Знакомил чешских читателей с творчеством польских писателей, а также с содержанием польских периодических изданий, касающиеся вопросов истории, культуры, народоведения.

Ключевые слова: Польская литература, Карел Зап, украинские-польские отношения, Иван Франко.

The article analyses K. Zap's publications about the Polish literature in the Czech magazine «Časopis českého muzea». The author proves that Karel Zap investigated thoroughly the Polish literary process from the Renaissance period to the middle of the ХІХ century, familiarized the Czech readers with the works of Polish writers, as well as with the contents of Polish periodicals concerning history, culture and ethnology.

Key words: Polish literature, Karel Zap, Ukrainian and Polish relationships, Ivan Franko.